

ELŻBIETA SZUBERTOWSKA

NAUCZYCIEL JAKO KREATOR WARTOŚCI W WYCHOWANIU MUZYCZNYM

WPROWADZENIE

Ważnym wydarzeniem na przełomie wieków w dziedzinie cywilizacji i kultury była rewolucja naukowo-techniczna. Wobec wielości i różnorodności wynalazków, które do dziś systematycznie wzbogacają i zaskakują świat atrakcyjnością, wspomnę tylko te, które wiążą się z szeroko pojętym uczestnictwem człowieka w kulturze muzycznej. Nie należy do rzadkości obraz osób ze słuchawkami na uszach, mających ustawiczny kontakt z muzyką. Fakt ten jest często przyjmowany za wskaźnik muzykalności społeczeństwa. Wszechobecne media w sposób arbitralny narzuciły swój repertuar, często wątpliwej jakości, a słuchanie nadawanej tą drogą muzyki w nadmiarze ukształtowało gusty młodzieży. Ograniczanie od wielu lat godzin przeznaczonych na muzykę w powszechnym nauczaniu przyczyniło się m.in. również do systematycznego obniżania rangi tego przedmiotu w oczach uczniów, władz oświatowych i rodziców, co stało się jedną z przyczyn trudności nauczyciela w jego pracy. Na wspomniane zaniedbania w tej dziedzinie wychowania wskazują też wyniki badań ukazywane m.in. w postaci raportów ujawniających fatalny stan kultury muzycznej polskiego społeczeństwa (Rakowski, 2010, Białkowski, 2012). Ich autorzy w wysuwanych wnioskach zwracają uwagę na konieczność usytuowania działalności wychowawczej realizowanej w powszechnym kształceniu, wśród ważnych przedmiotów szkolnych, a nie przysłowiowych „michałków”.

Jednak mimo tych alarmujących raportów od jakiegoś czasu w różnych środowiskach podejmuje się dyskusje na temat edukacji muzycznej, jej sensu, miejsca w kształceniu ogólnym i wychowaniu, a także przekazywanych treści.

Nakreślona sytuacja generuje ważne pytania:

– *Jakie immanentne wartości, mające znaczenie dla wychowania, stanowią treści działań stosowanych w ramach przedmiotu muzyka w nauczaniu powszechnym?*

– *Jakie działania nauczyciela służą kreowaniu tych wartości w wychowaniu muzycznym?*

1. WARTOŚCI WYCHOWAWCZE PRZEDMIOTU MUZYKA W SZKOLE OGÓLNOKSZTAŁCĄCEJ

Podstawowym zadaniem powszechnej edukacji muzycznej jest „wprowadzanie człowieka w świat wartości uznanych za szczytne ideały i osiągnięcia kultury europejskiej i światowej” (Jankowski, 1996, s. 46), czyli przygotowanie go do uczestnictwa w kulturze. Słusznie zauważa Maria Przychodzińska (1989), że przedmiot ten służy również przekazywaniu wartości, które są podstawą naszej narodowej tożsamości. Specyfika tego przedmiotu czyni go odmiennym od wszystkich innych, ponieważ podstawę działań nauczyciela stanowi muzyka, która od wieków towarzyszy człowiekowi w różnych sytuacjach życiowych. Jednak wartości wychowawczych muzyki nie należy błędnie wiązać z modnymi kontaktami młodzieży z tą sztuką. Efekty wychowawcze – w ramach przedmiotu muzyka – osiągane są dzięki aktywności uczniów, która stanowi podstawę całego procesu nauczania i wychowania, od przedszkola do ukończenia szkoły. Przejawia się ona w postaci zróżnicowanych form kontaktu z muzyką: śpiewu, gry na instrumentach, słuchania muzyki, elementach tworzenia, ruchu przy muzyce, w których to działaniach, niezależnie od rozwoju muzycznego będącego konsekwencją ich stosowania, upatruje się także roli wychowawczej, rozwojowej i wspólnotowej tego przedmiotu.

Zagadnienia te znajdują odzwierciedlenie w licznych opracowaniach naukowych ukazujących pozytywne skutki prawidłowych oddziaływań wychowawczych w tej dziedzinie (Bonna, 2016, Kamińska, 1997). Ponadto na szerokie zainteresowanie naukowców oddziaływaniem muzyki na człowieka wskazują badania interdyscyplinarne z zakresu pedagogiki ogólnej, psychologii, socjologii, filozofii, muzykologii, a także medycyny. Szczególnie mocne argumenty, raczej rzadko ukazywane w kontekście nauki muzyki w szkole, znalazły odbicie w badaniach neurofizjologów. Przemawiają one nie tylko za koniecznością podejmowania nauki muzyki w ramach obowiązującego przedmiotu, ale także zauważenia jej udziału w dynamicznym rozwoju intelektualnym człowieka, do którego w znaczącym stopniu przyczyniają się działania oparte na, sprawdzonych od

lat w teorii i praktyce, wspomnianych wyżej formach aktywności. Naukowcy w badaniach z tej dziedziny szukają m.in. odpowiedzi na pytania o sposób funkcjonowania i rozwój ludzkiego mózgu w kontakcie z muzyką. Z badań tych wynika, że dzieci intensywnie zajmujące się muzyką od wczesnego dzieciństwa, szczególnie grą na instrumencie klawiszowym, są bardziej inteligentne od tych, które takiego kontaktu z muzyką nie miały. Wskazują też na zdumiewającą łatwość, z jaką tworzą się u nich połączenia synaptyczne między neuronami, a im więcej jest tych połączeń, tym lepiej pracują ośrodki mózgowie odpowiedzialne za nabycie umiejętności trwałego zapisywania wzorców myślowych. Podczas gry na instrumencie zachodzi proces synchronizacji obu półkul. Jest ona niezbędna i nieporównywalnie bardziej skuteczna od rozwijania tylko jednej z nich, np. poprzez nauczanie tylko przedmiotów ogólnokształcących. Autor eksperymentu berlińskiego, prof. Hans Gunter Bastian wykazał też, że aktywne muzykowanie powoduje znacznie wyższy przyrost wielu predyspozycji psychofizycznych i manualnych oraz pomaga w kształtowaniu pewnych cech osobowości takich, jak: „wytrwałość, stałość, wiarygodność, pewność, osobiste doświadczenia, krytyczny dystans do swojej gry” (cyt. za: Miszewski, dostęp: 10.05.2021).

W minionych czasach na znaczenie muzyki dla rozwoju różnych sfer osobowości dziecka wskazywały długoletnie i bogate doświadczenia wybitnych pedagogów, które uwzględniano w formułowaniu celów wychowania, treści i form aktywności stanowiących współczesną podstawę tego przedmiotu. Wielu z nich wskazywało, na znacznie szersze, niż tylko muzyczne, efekty w zakresie wychowania społecznego, moralnego i umysłowego, które w późniejszych metodologiach i badaniach doczekały się rozszerzenia i kontynuacji (Przychodzińska, 2011). Już w latach 20. ubiegłego wieku Jadwiga Wierzińska (1925, s. 16), ukazując znaczenie nauczania muzyki dla wszechstronnego rozwoju dzieci i młodzieży pisała: „obecnie, gdy szkoła dąży przede wszystkim do tego, aby z umysłów stworzyć sprawne narzędzie dla dalszej samodzielnej pracy i w tym celu budzi uśpione siły intelektu, rozwija uwagę, spostrzegawczość, zdolność do wnioskowania, krytycyzm, pamięć i wyobraźnię, nauka śpiewu może być użyteczną”. Oczywiście użyte przez autorkę określenie „śpiew” nie dotyczyło samej tylko czynności śpiewania, lecz było stosowaną wówczas nazwą przedmiotu, obejmującego wszystkie formy działań składające się na jego treść.

Poniżej opisany przykład współczesnego eksperymentu pedagogicznego obrazuje również szerokie możliwości wychowawcze tego przedmiotu.

Otóż w roku szkolnym 1984/85 w Szkole Podstawowej nr 320 w Warszawie utworzono eksperymentalnie tzw. klasy śpiewające, których uczniowie w całym

10-cioletnim cyklu kształcenia (tj. od 1984/85 do 1994/95) poddani byli wzmożonemu działaniu muzyką poprzez zwiększoną liczbę lekcji tego przedmiotu (3-5 godzin w tygodniu). Wyniki tej intensywnej nauki muzyki w przeciętnej szkole okazały się zaskakujące. Wszystkie dzieci biorące udział w tym eksperymencie, niezależnie od aktualnych zainteresowań, „zasmakowały” w muzyce poważnej, zainteresowały się muzyką ludową, nauczyły się czysto i pięknie śpiewać, a także zdobyły trudną umiejętność czytania nut głosem. A najważniejsze jest to, że mimo obciążenia dodatkowymi lekcjami śpiewu, dzieci te okazały się też, w porównaniu z uczonymi tradycyjnie klasami kontrolnymi, najlepsze w tej szkole z innych przedmiotów, a także wyróżniały się dobrym zachowaniem i kulturą (Jankowski, 2006). Przeprowadzony eksperyment stanowi niezwykle ważny i mocny argument przemawiający za właściwym traktowaniem przez władze oświatowe tego przedmiotu, na każdym poziomie nauczania, uznanie jego wagi w muzycznym, a także ogólnym rozwoju człowieka, już od najmłodszych lat.

2. NAUCZYCIEL – KREATOREM WARTOŚCI W WYCHOWANIU MUZYCZNYM

Wskazane wyżej, wybrane przykłady świadczą o wielkich możliwościach wychowawczych tkwiących w nauczaniu muzyki. Jednak pełne osiągnięcie sukcesu w tej dziedzinie możliwe jest przede wszystkim dzięki świadomym i odpowiedzialnym działaniom nauczyciela, jego wysokim kompetencjom muzycznym i pedagogicznym, a także jego odwadze przekazywania tą drogą najwyższych wartości zawartych w tym przedmiocie.

Bardzo mocne i niezwykle cenne ostrzeżenie skierował do nauczycieli w XVIII wieku wybitny pedagog – J.J. Rousseau: „Pamiętaj, zanim odważysz się przedsięwziąć formowanie człowieka, musisz przedtem sam stać się człowiekiem; musisz z samego siebie uczynić przykład, którym powinieneś być dla ucznia” (A. Kaczmarczyk, M. Kątny, 2010). W XX wieku Maria Grzegorzewska, w *Listach do młodego nauczyciela* (1947), doceniając znaczenie pracy nauczyciela dla przyszłości, pytała: „czy wiesz dokąd i w jakim celu zmierzasz – czy zdołasz spojrzeć głębiej, zrozumieć doniosłość pracy, w której masz brać udział i rozpocząć żyć, i pracować ze świadomością celu?” (cyt. za Mazur, 2015, s. 103).

Te słowa nie straciły nic ze swej aktualności, a wręcz wydają się być dziś kierowane do nauczycieli muzyki ze zdwojoną siłą. Z jednej strony wskazują

na autorytet nauczyciela – jako kreatora przekazywanych wartości, z drugiej zaś wytyczają mu cel jego działań, mający znaczenie dla przyszłości jego wychowanków. Pojawiają się zatem w tym miejscu pytania o aktualną sytuację dotyczącą kształcenia nauczycieli w kontekście konieczności wdrażania ich do podejmowania trudnych zadań w obrębie ich wychowawczej misji:

– Jakże są zauważalne niedomagania w kształceniu nauczycieli wymagające wzmocnionych działań na rzecz wyrównania tych braków?

– Czy aktualni absolwenci kierunków pedagogicznych są wyposażeni w taką wiedzę, zainteresowania, umiejętności i kulturę, która pozwoli im na skuteczne przekazywanie wartości zawartych w muzyce swoim uczniom?

Sprostanie tym zadaniom napotyka na wiele trudności, a jedną z nich jest wspomniana wcześniej polityka mediów. Dominująca w tych programach muzyka popularna przez wielu uważana jest za tą jedyną, dla której nie ma alternatywy. Jako wynik tej indoktrynacji mediów nie dziwi mentalność zauważalna coraz częściej wśród kandydatów na te kierunki studiów, którzy po słabym muzycznym przygotowaniu w szkole ogólnokształcącej, sami nie widzą potrzeby poszerzania swoich zainteresowań i coraz częściej nie są skutecznie prowadzeni w tym kierunku przez swoich wykładowców. Dlatego studia powinny przede wszystkim uzupełnić braki w ich wcześniejszym wychowaniu muzycznym w takim stopniu, by mogli wartości tkwiące w przedmiocie przekazywać swoim uczniom (Tupieka-Buszmak, 2012). Jednak studenci, podejmujący studia na pedagogicznych wydziałach uniwersytetów, w większości nie uzyskują należytego przygotowania muzycznego w tych uczelniach m.in. ze względu na niski poziom wyjściowy ich umiejętności i zainteresowań muzycznych ujawniany podczas coraz mniejszych wymagań stawianych im na egzaminach wstępnych kwalifikujących ich na te kierunki (Szubertowska, 2012, Tupieka-Buszmak, 2012). Najczęściej są oni uzależnieni od popularnej muzyki, nie zdążyli poznać w szkole ogólnokształcącej muzyki artystycznej na tyle, by się do niej przekonać, a podjęte studia traktują bardzo często jako odskocznię do kariery piosenkarskiej, z góry zakładając, że nie będą zajmować się nauczaniem.

Jako wieloletni pracownik UKW w Bydgoszczy, obserwując studentów, zastanawiałam się nad tym, czy powszechnie zauważany, modny w środowisku młodzieży, trwający kilka godzin dziennie kontakt z popularną muzyką pozwala na wnikliwe wsłuchiwanie się w nią, na jej rzeczywiste poznanie i ocenę. Czy słuchający tej muzyki widzą różnice stylistyczne między jej gatunkami, stylami?

Chcąc się o tym przekonać zaproponowałam przygotowanie przez ochotników – w ramach zajęć – audycji związanej ze słuchaną przez nich muzyką. Jej celem miało być ukazanie wybranego gatunku czy kierunku tej twórczości

w taki sposób, żeby uwypuklić jej charakterystyczne cechy, podzielić się ze słuchaczami przeżyciami na jej temat. Niestety, owi prelegenci nie byli w stanie wykazać się znajomością tej muzyki wnikając w jej muzyczną materię i cechy tego gatunku, a uwagę słuchaczy kierowali jedynie na ciekawostki dotyczące wykonawców. Obecne programy tego przedmiotu wskazują na potrzebę prezentowania na lekcjach, w odpowiednich proporcjach, zarówno muzyki artystycznej, jak i popularnej w celu poszerzenia doświadczeń ucznia w kierunku bardziej wnikliwego jej odbioru, co może w sposób szczególny, przez mądre działania nauczyciela, w konsekwencji prowadzić do bardziej wnikliwego słuchania również muzyki artystycznej i odkrywania w niej innego, bardziej dojrzałego, „trudniejszego piękna” (Przychodzińska, 2005). Odpowiednio przygotowany nauczyciel musi umieć pomóc uczniom zauważyć to, co w muzyce popularnej, a ściślej w prezentowanych utworach, jest warte uwagi, wskazać cechy charakterystyczne danego gatunku, ocenić ich wartość. Nasuwa się więc kolejne pytanie i wątpliwość, czy nauczyciel potrafi zwrócić uwagę uczniów na niekiedy pewne artystyczne walory tej muzyki lub ich brak, których sam nie dostrzega, gdyż przyzwyczajony jest do bezmyślnego jej odbioru. W tej sytuacji wydaje się wskazane umieszczenie w siatce godzin na tych kierunkach przedmiotu, który przygotowałby przyszłych nauczycieli do odpowiedzialnego przybliżania muzyki popularnej uczniom. Powinien prowadzić te zajęcia dobrze znający tę muzykę wykształcony muzyk, który umiałby interesująco o niej mówić, wyłowić z tego repertuaru bardziej wartościowe utwory, które nie są lansowane w mediach częściej, niż wiele pozycji nieprzedstawiających muzycznej, treściowej czy wykonawczej wartości. Przygotowany w ten sposób student, który sam potrafi właściwie ocenić jej wartość, mógłby jako nauczyciel ułatwić w przyszłości swoim uczniom nie tylko prawidłową ocenę wybranych utworów z tego gatunku, ale również stworzyć pozytywny klimat do poznawania przez nich muzyki poważnej i byłby w jej przekazywaniu wiarygodny.

Podany wyżej przykład pokazuje, jaki jest poziom „znajomości” tej muzyki, której słuchał student przez całe swoje życie. A co z muzyką artystyczną, której nie zna, a na studiach poświęca się jej coraz mniej czasu? Czy wiarygodnym nauczycielem muzyki może być ten, kto nie poznał historycznie zweryfikowanej twórczości wybitnych kompozytorów, w takim stopniu, by mógł ją przekazywać innym?

Na zajęciach z literatury muzycznej studenci niekiedy stykają się z artystyczną muzyką po raz pierwszy w życiu. Zaszokowani jej odmiennością odbierają dzieła światowej kultury muzycznej przez pryzmat własnych, dotychczasowych doświadczeń związanych z muzyką popularną. Kryteria, którymi posługują się

w słuchaniu i ocenianiu muzyki rockowej, przykładają jak szablony do tej nowej dla nich muzyki, co utrudnia im jej zrozumienie. Spotkanie z muzyką artystyczną na studiach jest szokiem, który, jako zbyt krótki i nie podtrzymywany dodatkowo kontaktem z tą muzyką poza obowiązującymi zajęciami, szybko mija. Zanim więc nauczyciel podejmie pracę, zapomni o muzyce, która na studiach traktowana była marginalnie, nie zainteresowała go na tyle, by zechciał szukać możliwości poszerzenia swej wiedzy w tym zakresie. Jeśli włączy na lekcji, zgodnie z wymaganiami programu, taką muzykę, to nie będzie mógł podzielić się z uczniami swoimi przeżyciami artystycznymi z nią związanymi, bo ich nie doświadczył, a tym bardziej nie zachęci ich do wypowiedzania swoich odczuć podczas jej słuchania. Takie podanie uczniowi muzyki nie zostawi w jego świadomości śladu, który byłby początkiem jego zainteresowania nią, tak, jak być może, przez jakiegokolwiek zaniedbanie muzyka ta nie zainteresowała przyszłego nauczyciela na studiach. Nie rozumiejąc jej, nie będzie teraz dla ucznia mistrzem, otwierającym go na wartości, jakie daje kontakt z artystyczną muzyką, nie będzie mógł dać świadectwa głoszonym przez siebie wartościom, a ono jest „na pewno ważniejsze od najbardziej nawet interesującego i wnikliwego ich przekazywania” (Łobocki, 2005, s. 95).

Wybitny psycholog muzyki, prof. Maria Manturzevska (1999), zwraca uwagę na częsty brak u nauczyciela tego przedmiotu niezwykle cennej umiejętności, którą nazywa blokadą ekspresji emocjonalnej. Uważa, że nauczyciel powinien ujawniać swoje emocje związane z kontaktem z muzyką i w rozmowie z uczniami posługiwać się takim właśnie *językiem emocji* (Manturzevska 1999, s. 105). Umiejętność dzielenia się nauczyciela z dziećmi przeżyciami doznawanymi pod wpływem kontaktu z muzyką pozwoli stworzyć między nimi płaszczyznę porozumienia i nawiązać emocjonalną więź, stanowiącą niezbędny warunek prawidłowego rozwoju muzycznego ucznia. Brak tej umiejętności poważnie ogranicza wychowawcze oddziaływanie nauczyciela, a w konsekwencji jest przeszkodą w doprowadzeniu uczniów do głębszych doznań emocjonalnych. Muzyka zawiera w sobie taki potencjał wartości wychowawczych, że ci, którzy ją przeżywają, a także uprawiają przez wiele lat, są przez nią ukształtowani; a działanie to jest tym większe, im bardziej wartościowa jest muzyka, z którą mają kontakt. Jeśli więc absolwent uczelni, przyszły nauczyciel, nie będzie identyfikował się z muzyką artystyczną, pozna ją tylko ze względu na konieczność „zaliczenia”, to jego niekompetencja w tym zakresie zostanie przez uczniów zdemaskowana, a podjęte działania nie przyniosą pożądaných efektów. O tym, jak wielkie znaczenie ma postawa nauczyciela w przekazywaniu trudnych treści, niech świadczy zamieszczone poniżej krótkie doniesienie

z badań, które prowadziłam w 2014 roku wśród bydgoskich studentów, przyszłych nauczycieli muzyki, na temat ich wspomnień o nauczycielach z lat szkolnych (Szubertowska, 2015). Z wypowiedzi respondentów wynikało, że pozytywna ocena nauczyciela czy wręcz sympatia przeważnie wiązała się z uznaniem skuteczności jego działań dydaktycznych w ramach konkretnego, lubianego, lub częściej nielubianego wcześniej przedmiotu. Nikt z badanych studentów nie wspominał ani przedmiotu, ani nauczyciela muzyki, co nasuwa podejrzenie, że jego działania nie pozostawiły po sobie żadnego śladu w ich świadomości. Natomiast ¼ badanych wiele miejsca poświęciła matematyce. Z ich wypowiedzi wynikało, że przedmiot ten, na początku trudny, niezrozumiały i nielubiany, dzięki nauczycielowi został zaakceptowany w pełni przez uczniów. Uczniowie „zarażali się” od nauczyciela pasją, która pozwalała im pokonywać trudności. Ciekawie prowadzone zajęcia, przy jednocześnie życzliwym stosunku nauczyciela do uczniów, przyczyniały się do znakomych efektów. Marzeniem moim jest, żeby taka niesamowita metamorfoza spotkała również muzykę, jako przedmiot nauki przez wielu lekceważony, a raczej by zmienił się stosunek uczniów (i studentów) do nieznanej im muzyki dzięki dobrze do tego przygotowanemu nauczycielowi. Trzeba pamiętać, że materia, która stanowi podstawę tego przedmiotu, nie są liczby, które dla wielu były „postrachem” w matematyce, lecz jedna z najbardziej cenionych sztuk, muzyka. Z prowadzonych przeze mnie badań wśród młodzieży licealnej wynika, że uczniowie nie wykazują zdecydowanie negatywnej postawy względem muzyki artystycznej, oni jej po prostu nie znają (Szubertowska, 2003). Nasuwa mi się pewna refleksja, że muzyka artystyczna dla ucznia jest swoistą matematyką, która wydaje się mu niezwykle trudna, dlatego nie znając jej, nie może jej polubić. Jednak sposób jej przekazania uczniowi czyni cuda. Ogromną rolę odgrywa w tych działaniach takt pedagogiczny nauczyciela, który w szerokim tego słowa znaczeniu oznacza „umiąg, rozwagę, powściągliwość, skromność i zręczność postępowania”. Wiąże się on z wartościami etycznymi: delikatnością, dobrocią i zdolnością do budowania poprawnych relacji osobowych, w znacznym stopniu wpływających na efektywność jego działań (Micherda, 2020, s. 258-259). Każda muzyka, podana przez nauczyciela z miłością i radością, może być z entuzjazmem odebrana przez ucznia, może go zaciekać, być dla niego przygodą, którą będzie chciał kontynuować. Nauczyciel musi być jednak sam głęboko przeświadczony o wartości przekazywanych treści, musi nimi żyć, być świadomy celu i zadań, których się podjął, a wtedy znajdzie sposób dotarcia, z tą, nawet trudną muzyką, do serc uczniów. Taki nauczyciel może swoimi działaniami dowartościować przedmiot, wzbudzić u uczniów zainteresowanie

taką muzyką, którą sam poznał i pokochał. Dzielenie się pozytywnymi doświadczeniami związanymi z muzyką jest najpewniejszym budowaniem autorytetu nauczyciela muzyki. A jeśli dotyczy to muzyki artystycznej, to taka postawa nauczyciela może być dla ucznia argumentem przemawiającym za podjęciem przez niego próby samodzielnego jej poznawania.

Zatrzymałam się dłużej nad problemami związanymi ze słuchaniem i przekazywaniem muzyki przez nauczyciela, gdyż jest to, moim zdaniem, coraz bardziej zaniedbywany obszar w kształceniu, również studentów. Wynika to z faktu, że obecna młoda kadra nauczycieli akademickich, zwłaszcza rekrutowana ze studentów tych uczelni, jest również pokoleniem wychowanym na piosenkach, nie przywiązującym wagi do muzyki artystycznej, najczęściej nie słuchających i nie znających jej. Ta niezwykle ważna sfera działania nauczyciela w zakresie rozwijania percepcji i zainteresowań ucznia nie wyczerpuje jednak treści tego przedmiotu. Wspomniana wcześniej nauka gry na instrumencie, mająca wpływ na pracę mózgu i rozwój intelektualny grającego, jest jedną z form aktywności, która w niewielkim wymiarze obowiązkowych zajęć – w ramach tego przedmiotu – nie może przynieść zbyt wygórowanych efektów. Natomiast podobne wyniki w zakresie wychowania uzyskuje się poprzez pozostałe formy aktywności stosowane pod okiem nauczyciela. Jedną z nich jest śpiew, który zawsze był, i jest do dziś, okazją do pielęgnowania tradycji, doskonalenia języka, utrwalania poczucia jedności narodu, wychowania społecznego i patriotycznego. Aktywność tę w przeszłości łączono z poznawaniem muzyki w audycjach muzycznych, ze zdobywaniem wiadomości historycznych, w zespołowym śpiewaniu pieśni widziano narzędzie wychowania społecznego, moralnego i umysłowego (Prosnak, 1976). Śpiewanie pieśni było też ważnym elementem w przygotowaniu kadry nauczycieli muzyki dla szkolnictwa powszechnego. Obudzenie w nich zamiłowania do muzyki, a w szczególności do śpiewu, miało wzbogacić nie tylko ich życie wewnętrzne, ale miało także emanować na ich przyszłych wychowanków. Realizowano ten cel poprzez umożliwianie przyswajania w ramach zajęć dużego zasobu pieśni o zróżnicowanej tematyce, śpiewanie kanonów, a nawet łatwych utworów chóralnych. Przywiązywano dużą wagę do doboru repertuaru, gdyż, zdaniem twórców programów, wszelkie zaniedbania w tym zakresie mogłyby osłabić zainteresowanie młodzieży. Podkreślano, że śpiewane na lekcjach pieśni powinny odznaczać się wysokim poziomem artystycznym, czyli w ich wykonywaniu należy zadbać o ukazanie ich „muzycznego i literackiego piękna” (Przeremska, 2008, s. 376).

Śpiew nadal pozostał jedną z elementarnych form aktywności, jednocześnie najprostszą formą kontaktu z muzyką, wnoszącą w szarą szkolną rzeczywistość

odprężenie i radość. Śpiewanie pieśni na lekcji, również obecnie, sprzyja poznawaniu elementarnych pojęć teoretycznych, służy rozwijaniu zdolności muzycznych: słuchu, poczucia rytmu, rozumieniu frazy muzycznej, które to umiejętności ewidentnie wpływają na ogólny rozwój ucznia. Właśnie zespołowy śpiew ma moc poruszyć emocjonalnie ucznia w każdym wieku w takim stopniu, w jakim nie jest w stanie uczynić tego żaden inny przedmiot. Tak wiele dorosłych osób swoją niechęć do udziału w śpiewie tłumaczy brakiem odpowiednich zdolności czy umiejętności. Te ważne umiejętności powinien zdobyć każdy uczeń podczas lekcji pod okiem poprawnie posługującego się głosem nauczyciela. Niestety również obecnie w zakres tej cennej aktywności wkradły się maniere zaczerpnięte ze złych wzorów powielanych przez media, które przejmują nie tylko uczniowie, ale często również nauczyciel. Natomiast przestrzeganie higieny posługiwania się głosem – według zasad prawidłowej emisji – przez nauczyciela i wdrożenie tych zasad uczniom pozwolą opanować im tę umiejętność w takim stopniu, który umożliwi im zachowanie zdrowego głosu na długie lata i zadowolenie z uprawiania tej aktywności w dorosłym życiu. Ponadto poprawny śpiew, opanowany na lekcjach, jest cennym przygotowaniem do udziału w chórze, a ten jest najdoskonalszą szkołą odpowiedzialności, zdyscyplinowania, wychowania społecznego. Niestety moje badania, prowadzone w latach 1984- 2016 wśród młodzieży szkół średnich (1752 osoby), budzą uzasadniony niepokój o przyszłość tej formy aktywności o niezwykłych walorach wychowawczych. Wynika z nich, że w 1984 do chóru należało 59,28% badanych, w latach 90. już tylko 29,68%, w 2000 roku – 17,31%, w 2005 – 7,69%, a w 2016 – 6%. Ta niepokojąca tendencja spadkowa ma związek (jak potwierdziły szersze analizy tego trendu) ze zwiększeniem zainteresowania młodzieży m.in. listami przebojów, a także systematycznym zmniejszaniem liczby godzin przeznaczonych na naukę tego przedmiotu i związanym z tym ograniczaniem pozalekcyjnej działalności uczniów w zespołowym muzykowaniu (Szubertowska, 2013).

Obecny zanik chórów szkolnych, który znalazł oddźwięk we wspomnianych raportach, to jeden ze wskaźników obniżającej się kultury muzycznej naszego społeczeństwa. O istnieniu szkolnych chórów decyduje poziom nauki muzyki w szkołach i wdrażanie uczniów do tej niezwykle cennej muzycznie i wychowawczo aktywności. Nietrudno zauważyć, że członkami obecnie zanikających już chórów amatorskich są osoby, które w młodości śpiewały właśnie w chórach szkolnych, gdzie zdobyły podstawowe umiejętności w tym zakresie.

Śpiewanie, jako czynność fizjologiczna, stało się też od szeregu lat tematem naukowych badań. Profesor Graham Welch z Uniwersytetu Londyńskiego,

od ponad 30 lat zajmujący się badaniem wpływu śpiewania na organizm ludzki, ukazuje fascynujące wyniki swoich obserwacji dotyczących wpływu tej czynności na fizyczne i psychiczne zdrowie człowieka. W odpowiedzi na te badania lekarze zalecają śpiew jako metodę wspomagającą leczenie m.in.: rozedmy, zwłóknienia płuc, astmy, a także przewlekłej obturacyjnej choroby płuc. Największe, dobroczynne znaczenie dla niektórych funkcji organizmu ma właśnie śpiewanie chóralne. Obok wielu innych ciekawych doniesień naukowych, wskazujących na walory zdrowotne tej aktywności, zdumiewającym odkryciem jest fakt, że wspólny śpiew jest łagodną odmianą aerobiku, poprawiającego m.in. kondycję serca. Zdaniem lekarzy śpiewanie chóralne prowadzi do poprawy stanu zdrowia psychicznego, fizycznego i emocjonalnego oraz do zwiększenia stopnia samooceny osób uczestniczących w tej formie aktywności. W zespołowym śpiewaniu przejawia się nie tylko dobroczynny jego wpływ na psychikę człowieka w postaci zmniejszenia objawów stresu, ale jest też znakomitym, naturalnym antidotum na depresję, samotność, a nawet stany wymagające sięgania po narkotyki (Graham: dostęp: 20.05.2021).

PODSUMOWANIE

– Trudny proces ukazywania wszelkich wartości, tkwiących w muzyce, wymaga szczególnych kompetencji nauczyciela: jego kultury osobistej, kultury języka adekwatnej do przekazywanych wartości, szerokiej orientacji w kulturze muzycznej różnych epok i stylów, „miłości dusz”, powołania, umiejętności dzielenia się z uczniami emocjami, szacunku dla ich odmiennych zainteresowań, wiedzy;

– działania na rzecz rozwijania zainteresowań i kultury muzycznej kandydatów na nauczycieli, a także ich pozytywnej postawy względem muzyki artystycznej, słuchanej i wykonywanej jest jedyną szansą, by oni, jako nauczyciele, mogli zaszcześcić te zainteresowania i umiejętności swoim uczniom;

– przygotowanie wokalne w szkole, opanowanie zasad prawidłowej emisji zapewnić może utrzymanie człowiekowi zdrowego głosu przez całe życie, możliwość uczestniczenia w ruchu amatorskim, który jest niezwykle skutecznym środkiem wychowania społecznego i szkołą odpowiedzialności;

– wszystkie formy aktywności, stosowane w ramach przedmiotu przez dobrze wykształconego i odpowiedzialnego nauczyciela, wzajemnie się uzupełniają i wszystkie powinny być uwzględnione w zrównoważonym stopniu w programach studiów w kształceniu metodycznym i muzycznym przyszłych nauczycieli;

– pominięcie przeze mnie w niniejszym artykule szerszego omówienia pozostałych form aktywności nie wynika z przeoczenia, zaniedbania czy uznania ich jako mniej ważnych. Decydują o tym ograniczone ramy niniejszej publikacji.

Jestem przekonana, że zarówno zdobycie w szkole umiejętności percepcyjnych i szerokich zainteresowań muzycznych, jak i opanowanie sztuki poprawnego posługiwania się głosem jest niezwykle cennym działaniem nauczyciela, szkoły i przedmiotu w zakresie kształtowania w procesie nauczania kompetencji kluczowych ucznia, których zdobycie pomoże wypełnić mu twórczo swoje życie do późnej starości. Jednak warunkiem podstawowym jest odpowiednie przygotowanie nauczyciela muzyki, który swoimi działaniami potrafi dowartościować, tak często niedoceniany przedmiot.

BIBLIOGRAFIA

- BIAŁKOWSKI, A. (2012). Wprowadzenie. W: A. Białkowski (red.), *Nowe obszary i drogi rozwoju edukacji muzycznej w Polsce* (s. 7-11). Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca.
- BONNA, B. (2016). *Zdolności i kompetencje muzyczne uczniów w młodszym wieku szkolnym*. Bydgoszcz: Wydawnictwo UKW.
- JANKOWSKI, D. (1996). *Edukacja kulturalna – aktywność artystyczna*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- JANKOWSKI, W. (2006). *Dlaczego z muzyką w szkole są kłopoty? Wybór prac diagnostycznych, informacyjnych i porównawczych*. Warszawa: Akademia Muzyczna im. F. Chopina.
- KAMIŃSKA, B. (1997). *Kompetencje wokalne dzieci i młodzieży – ich poziom, rozwój i uwarunkowania*. Warszawa: Akademia Muzyczna im. F. Chopina.
- KACZMARCZYK, A., KĄTNY, M. (2010). Nauczyciel – zawód, misja czy powołanie? *Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne*, 19, 65-75.
- ŁOBOCKI, M. (2005). W trosce o skuteczne kształcenie pedagogiczne nauczycieli. W: W. Hörner i M. Szymański (red.), *Nauczyciel i kształcenie nauczycieli. Zmiany i wyzwania* (s. 92-102). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- MANTURZEWSKA, M. (1999). Zdolności, kompetencje i postawy muzyczne naszej młodzieży w świetle wyników badań. W: M. Manturzevska (red.), *Psychologiczne podstawy kształcenia muzycznego* (s. 85-106). Warszawa: Akademia Muzyczna im. F. Chopina.
- MAZUR, P. (2015). *Zawód nauczyciela w ciągu dziejów*. Chełm: PWSZ.
- MICHERDA, M. (2020). Takt pedagogiczny w działalności edukacyjnej nauczycieli muzyki. W: E. Kumik (red.), *Muzyka w duecie z edukacją* (s. 257-271). Łódź: Akademia Muzyczna, Katedra Edukacji Muzycznej.
- MISZEWSKI, J. *Muzyka w szkole – zapomniane ogniwo w procesie edukacji i rozwoju*, <https://www.google.com/search?q=Miszewski+J.+%E2%80%9EMuzyka+w+szkole+zapomniane+ogniwo+w+procesie+edukacji+i+rozwoju%E2%80%9D&oq=Miszewski+J.+%E2%80%9EMuzyka+w+szkole++zapomniane+ogniwo+w+procesie+edukacji+> (dostęp: 10.05.2021).

- PRZEREMBSKA, V. (2008). *Ideaty wychowania w edukacji muzycznej w II Rzeczypospolitej*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- PRZEREMBSKA, V. (2013). Pedagogiczne i filozoficzne podstawy nauczania muzyki w II Rzeczypospolitej. W: A. Michalski (red.), *Tradycje myśli muzycznej w nauczaniu muzyki* (s. 61-77). Gdańsk: Wydawnictwo Athenae Gedanenses.
- PROSNAK, J. (1976). *Polihymnia ucząca. Wychowanie muzyczne w Polsce od średniowiecza do dni dzisiejszych*. Warszawa: WSiP.
- PRZYCHODZIŃSKA, M. (1989). *Wychowanie muzyczne – idee, treści, kierunki rozwoju*. Warszawa: WSiP.
- PRZYCHODZIŃSKA, M. (2011). Powszechne wychowanie muzyczne 1960-1990. Między koncepcją a realizacją (1). *Wychowanie Muzyczne w Szkole*, 3, 4-14.
- PRZYCHODZIŃSKA, M. (2005). Edukacja muzyczna dziś. Idee – pytania – niepokoje W: *Edukacja Muzyczna*, 1, 1, 7-38.
- RAKOWSKI, A. (2010). Powszechna edukacja muzyczna – historia narodowego niepowodzenia. W: A. Białkowski (red.), *Edukacja muzyczna w Polsce. Diagnozy, debaty, aspiracje* (s. 119-129). Warszawa: Fundacja „Muzyka jest dla wszystkich”.
- SZUBERTOWSKA, E. (2003). *Edukacja a kultura muzyczna młodzieży*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej.
- SZUBERTOWSKA, E. (2012). Kandydaci na nauczyciela wobec muzyki artystycznej (z badań i doświadczeń). W: J. Uchyla-Zroski (red.), *Wartości w muzyce. Muzyka w środowisku społecznym*, t. 4 (s. 310-319). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- SZUBERTOWSKA, E. (2013). Wybrane problemy kultury muzycznej młodzieży na przełomie XX i XXI wieku. Tendencje i dynamika przemian. W: A. Michalski (red.), *Tradycje myśli muzycznej w nauczaniu muzyki* (s. 115-127). Gdańsk: Wydawnictwo Athenae Gedanenses.
- SZUBERTOWSKA, E. (2015), Nauczyciel w ocenach kandydatów do tego zawodu, W: B. Bonna (red.), *Edukacja–Muzyka–Kultura. Implikacje pedagogiczne i historyczne* (s. 53-73). Bydgoszcz: BTN – Prace Komisji Sztuki.
- TUPIEKA-BUSZMAK, A. (2012). Kontrowersje wokół profilu kształcenia przyszłych nauczycieli muzyki, studentów kierunku „edukacja artystyczna w zakresie sztuki muzycznej”. W: *Nowe obszary i drogi rozwoju edukacji muzycznej w Polsce* (s. 165-179). Warszawa: Instytut Muzyki i Tańca.
- WIERZBIŃSKA, J. (1925). Nauka śpiewu w szkole powszechnej. *Muzyka i Śpiew*, 8(53), 16.
- <https://www.google.com/search?q=Profesor+Graham+Welch+z+Uniwersytetu+Londy%C5%84skiego&oq=Profesor+Graham+Welch+z+Uniwersytetu+Londy%C5%84skiego&aqs=chrome..69i57.2801j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8>. (dostęp: 20.05.21).

NAUCZYCIEL JAKO KREATOR WARTOŚCI
W WYCHOWANIU MUZYCZNYM

STRESZCZENIE

Obecna sytuacja kultury muzycznej społeczeństwa polskiego wymaga skutecznej edukacji dzieci i młodzieży, prowadzonej przez dobrze wykształconych nauczycieli. Jednak od wielu lat kandydaci na te kierunki studiów wykazują niski poziom wyjściowy swoich umiejętności i zainteresowań muzycznych. Nadrobienie tych braków w czasie studiów wymaga odważnych działań kadry pedagogicznej uczelni i podjęcia wzmoczonych wysiłków na rzecz budowania wysokiej kultury muzycznej przyszłych nauczycieli. Oczekiwana skuteczność działań nauczyciela w procesie wychowania muzycznego gwarantuje właściwa relacja między nauczycielem a uczniem oraz wyraźna w tych kontaktach identyfikacja nauczyciela z przekazywanymi wartościami.

Słowa kluczowe: wartości wychowawcze muzyki; problemy percepcji muzyki uczniów; formy aktywności muzycznej; nauczyciel muzyki w szkolnictwie powszechnym.

A TEACHER AS A CREATOR OF VALUES
IN MUSIC EDUCATION

SUMMARY

The present situation of the musical culture of Polish society requires effective education of children and adolescents provided by well-educated teachers. However, for many years, candidates for these fields of study have shown a low initial level of their musical skills and interests. Making up for these shortcomings when studying requires courageous actions by the university's teaching staff and intensified efforts to build a high musical culture of future teachers. The high effectiveness of the teacher's actions in the process of music education is guaranteed by the appropriate relationship between the teacher and the student, as well as the teacher's clear identification with the values conveyed in these contacts.

Keywords: educational values of music; problems of students' musical perception; forms of musical activity; music teacher in general education.